

ПРОТОТИПОВА МОДЕЛЬ ПРОСОДИЧНОЇ СТРУКТУРИ ТЕМА-РЕМАТИЧНОГО ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню просодичних засобів формування тема-рема-тичної структури висловлювання в англійському та українському мовленні. Встановлено загальні закономірності і специфічні особливості прототипової моделі просодичного оформлення тема-рема-тичної структури висловлювань й здійснено інтерпретацію одержаних результатів.

Ключові слова: тема, рема, прототипова модель, тема-рема-тичне членування висловлювання.

Статья посвящена исследованию просодических средств формирования тема-рема-тической структуры высказывания в английской и украинской речи. Установлены общие закономерности и специфические особенности прототипической модели просодического оформления тема-рема-тической структуры высказываний и осуществлена интерпретация полученных результатов.

Ключевые слова: тема, рема, прототипическая модель, тема-рема-тическое членение высказывания.

The article is devoted to the problem of prosodic means executing theme and rheme structural characteristics in English and Ukrainian speech. Common features and specific characters of prototype model of utterance's theme and rheme structure in the two languages are found out.

Key words: theme, rheme, prototype model, theme and rheme utterance articulation.

За результатами експериментального дослідження [1] можна зі впевненістю стверджувати, що універсальних просодичних корелятивів, які забезпечують однозначне протиставлення тематичного і рема-тичного компонентів висловлювання не існує: безлічі варіантів комунікативної організації тексту і його сегментів для актуалізації однієї і тієї самої інформації можуть відповідати різні засоби формування

інтонаційної структури. Проте в досліджуваному матеріалі цілком виразно простежується зв'язок напряму тону з характером актуального членування речення: тема оформляється висхідним тоном, а рема — низхідним. Така фонетична структура характерна для немаркованого відрізка мовлення [2]; очевидно, вона може вважатися прототиповим засобом подання тема-рематичної взаємодії, що відображає певні реальні зв'язки.

Однак у реальному дискурсі такий зв'язок часто порушується, він типовий лише для наративних текстів, у яких актуальне членування задає “маршрут” проходження ситуації.

Метою дослідження є вивчення прототипової моделі просодичної структури тема-рематичного членування висловлювання в англомовному та україномовному телевізійному шоу.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання такого завдання, як виявлення ролі основних просодичних характеристик у диференціації теми та реми для обґрунтування прототипової інтонаційної моделі актуального членування висловлювання.

Об'єктом дослідження є англомовне та україномовне усне мовлення.

Предмет дослідження — просодичні засоби актуалізації тема-рематичного членування висловлювання в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували відрізки популярних телевізійних програм “Top Gear”, “Перший тест” та “Бережись автомобіля” англійською та українською мовами; загальний час звучання досліджуваного матеріалу становить 301 хвилину 6 секунд, обсяг експериментального матеріалу — більше 3000 висловлювань.

Тема. Для обох обстежених мов прототиповим засобом виділення теми може бути акцент, у якому на наголошеному складі спостерігається підняття, а на післянаголошених складах, якщо вони є, — падіння:

The /Robin was a \good place to start.

Ця ма/шина стала виглядати значно гар\ніше.

В українській і в англійській мовах фонетичним варіантом такого підйому в швидкому мовленні слід визнати підйом акцентоносія теми, який реалізується на наголошеному складі, і далі після якого падіння на післянаголошені не спостерігається, причому відсутність падіння на післянаголошені не служить фонологічно релевантною ознакою теми:

Ну що ж, в са/=лоні не =\гірше.

/=You're =\excellent!

Нарівні з використанням підйому на наголошеному складі акцентоносія в англійській мові для маркування теми використовується низхідно-висхідний тон із підйомом на післянаголошеному складі (якщо такий є), якому передує падіння на наголошеному складі. За відсутності післянаголошених складів, низхідно-висхідний напрям руху тону захоплює останній або єдиний склад акцентоносія і реалізується у великих діапазонах частот.

You cannot even begin to comprehend the bound of my forthcoming genius.

В українській мові такий засіб маркування теми теж трапляється, але дуже рідко.

Незважаючи на те, що в нестандартних ситуаціях тема відрізняється суттєвою різноманітністю тональних акцентів як у межах однієї мови, так і під час порівняльного аналізу різних мов, не можна, однак, не визнати, що навіть в акторському виконанні тональна конструкція, при якій на наголошеному складі спостерігається підйом, а на післянаголошеному (якщо вони є) — падіння, трапляється незрівнянно частіше, ніж усі інші.

Якщо речення містить дві теми, то кожна з них у стандартній ситуації оформляється висхідним тоном:

By tea time Richard's car was in half.

У даному прикладі зафіксовано підйом на наголошених складах *tea* і *car*.

Тому через це, я цю машину просто обожнюю.

Тут зафіксовано підвищення на наголошеному складі *ма* і післянаголошене падіння на *шину*. Наявність післянаголошеного складу відрізняє другий акцентоносій — словоформу *машину* від акцентоносія іншої теми *це*, у якого післянаголошених складів немає.

З точки зору характеру просодичного оформлення тематичного компонента комунікативної структури висловлювання як особливий випадок можна назвати атонічну тему. Дане поняття було запроваджено [3: 73–80] для опису компонента комунікативної структури, який у плані змісту характеризується тим, що передає відому і мало важливу інформацію. У плані вираження така тема вимовляється рівним тоном, у прискореному темпі і не виділяється паузами. Цей компонент розташовується не на початку висловлювання, а в післянаголошеній атонічній комунікативній ніші, займаючи позицію в середині або в кінці речення після акцентованого тематичного компонента:

It's like new under there.

І мені подобається, як він перемикається.

Раніше Н. В. Черемисина для позначення атонічних тем використовувала термін “тіньові синтагми” [4: 138], підкреслюючи той факт, що цей тематичний компонент не є носієм якого-небудь комунікативно релевантного акценту.

Рема. Результати експериментального дослідження показують, що просодичні засоби вираження рем у стандартній ситуації не відрізняються різноманітністю: в обох досліджених мовах інтонаційним показником реми, акцентоносій якої знаходиться у фінальній частині речення, служить слабонизхідний низький тон.

У нестандартних комунікативних ситуаціях у ремі трансформуються лише ті інтонаційні характеристики, які зумовлені ілокутивними і модальними компонентами змісту, оскільки ці семантичні аспекти реалізуються на рематичній складовій.

Множинний акцент у складових реми. У синтаксично складних ремах, які не приводяться до єдиної синтаксичної складової, виділяються дві і більше синтаксичні складові, кожна з яких акцентується. Такий стан виникає в різних ситуаціях: при наявності в ремі однорідних актантів, у разі диз’юнкції рематичних актантів, коли предикат реми є багатомісним, якщо одна частина реми відокремлена від іншої тематичним компонентом висловлювання.

Подвійна акцентуація однорідних актантів, що містяться в ремі, може бути пояснена як результат сурядного скорочення двох глибинних дієслівних груп:

Я просто обожною цей агрегат і цю машину. (Маються на увазі два різні пристрої)

Somebody’s bought Richard’s Alfa and my Camaro. (Мається на увазі, що ці машини купили різні люди)

Тут поверхневі форми “обожною цей агрегат і цю машину” і “bought Richard’s Alfa and my Camaro” сходять до глибинної структури “обожною цей агрегат і обожною цю машину” та “bought Richard’s Alfa and bought my Camaro”.

Якщо ж агрегат і машина утворюють одне поняття, а Alfa і Camaro купує одна і та ж особа, сурядного скорочення немає і акцент один:

Я просто обожною цей агрегат і цю машину.

Somebody’s bought Richard’s Alfa and my Camaro.

Схожий механізм подвійної акцентуації спостерігається у разі диз’юнкції рематичних актантів:

(Який автомобіль обрати?) \Повнопривідний чи \задньопривідний?

(How many doors does it have?) \Four or \two?

При неповній диз'юнкції рематичних актантів подвійної акцентуації не відбувається:

(Вони випускаються тільки у двох варіантах?) З коробкою автомат або механічною КПП?

(Why did you like it?) Was it more beautiful or more aggressive?

Під час “дислокації” частини реми акцент отримує також і відокремлений фрагмент:

Мені подобається \бампер. І \бампер мені по\добається.

It's a \brilliant find. And the \find is \brilliant.

Множинна акцентуація рематичних актантів може мати місце також у випадку, якщо дієслово є багатомісним:

Ди\наміка упо\вільнення вражає.

The \Robin was a \good place to start.

Для пояснення причини множинної акцентуації в даному випадку природно ґрунтуватися на розгляді багатомісного предиката як результату трансформації двох глибинних предикацій [5]:

Ди\наміка вражає. The \Robin was a place to start.

Упо\вільнення вражає. A \good place to start.

Кожна з елементарних предикацій набуває рематичний акцент, який поміщається на актанті. Тому акцентом марковані всі актанти, що входять до рематичного компонента речення.

У всіх розглянутих випадках застосовується прототипове тональне оформлення кожного з двох рематичних акцентів — низхідний тон низького рівня.

Інакше формується просодична структура рематичного компонента висловлювання, коли множинна акцентуація зумовлена тим, що в одному і тому ж реченні за допомогою одного з актантів новий об'єкт вводиться в розгляд, а за допомогою іншого актанта щодо цього об'єкта повідомляється певна нова інформація. Отже мовленнєвий акт тут будується за принципом: два повідомлення в одному мовленнєвому акті:

Новій Тойоті \Кемрі вдалося із легкістю отримати п'ять зірок на краш-тестах Євроен\капу.

It's got \gills down here like a \fish.

Наголошені склади словоформ-акцентоносіїв у цих реченнях — склад *-кем-* словоформи *Кемрі* і склад *ка* — словоформи *Євроенкапу*, а також складу *gills* і *fish* словоформ *gills* і *fish* відповідно, отримують низхідні акценти.

При цьому акцентоносій реми з буттєвим значенням (або значенням введення в розгляд) отримує низхідний тон широкого інтервалу,

реалізується з підвищеною гучністю і розміщується на початку речення. Акцентовані реми з характеризуючим значенням оформляються низьким низхідним тоном вузького інтервалу під час помірної гучності і розташовується в термінальній частині речення. Нейтральний засіб відобразити інформацію, яка міститься в розглянутому реченні, може бути поданий парою речень:

Вийшла нова Тойота \Кемрі. Їй вдалося із легкістю отримати п'ять зірок на краш-тестах Євроен\кану.

It's got \gills down here. They are like a \fish,
у кожному з яких рематичний акцент оформлено немаркованим (низьким низхідним) тоном.

Отже можна стверджувати, що для прототипової просодичної моделі єдиною релевантною характеристикою, що диференціює тему і рему, є напрям руху головного тону на їх ядерних складах. При цьому прототиповим засобом маркування теми може вважатися акцент, при якому на наголошеному складі спостерігається підйом, а на післянаголошених (якщо вони є) — падіння; інтонаційним показником реми служить слабонизхідний низький тон у випадку, якщо її акцентовані знаходиться у фінальній частині речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко Є. Ю. Просодичні засоби формування тема-рематичної структури висловлювання в англійському й українському мовленні: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Савченко Євгенія Юрїївна; ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2013. — 219 с.
2. Кривнова О. Ф. Составляющая несущего тона в мелодической кривой фразы / О. Ф. Кривнова // Исследования по структурной и прикладной лингвистике. — 1976. — № 7. — С. 71–82.
3. Янко Т. Е. Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте / Татьяна Евгеньевна Янко. — М.: Языки славянской культуры, 2008. — 312 с.
4. Черемисина Н. В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь / Нинель Васильевна Черемисина. — М.: Рус. яз., 1989. — 241 с.
5. Паламар Л. М. Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення / Лариса Максимівна Паламар — К.: Либідь, 1995. — 158 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.14